

«Καθολικός Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Προσβάσιμου Ψηφιακού Εκπαιδευτικού Υλικού» MIS 5001313

Εκπαίδευση μαθητών με Διαταραχή Αυτιστικού
Φάσματος: Καλές πρακτικές για τη σχολική τους ένταξη

Πέτρος Γαλάνης, Ph.D.

Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής

ΕΔΙΠ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

<http://www.prosvasimo.gr/>

Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)

Ο όρος ΔΑΦ περιγράφει ένα ευρύ φάσμα **νευρο-αναπτυξιακών** διαταραχών με 2 κοινά χαρακτηριστικά:

1. Τη διαταραγμένη κοινωνική αλληλεπίδραση, λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία
2. Τα περιορισμένα ενδιαφέροντα και επαναλαμβανόμενα μοτίβα συμπεριφοράς

(American Psychiatrics Association, 2013)

ΔΑΦ και σχολική ένταξη

- 40-75% των παιδιών με ΔΑΦ φοιτούν στα γενικά σχολεία (Barton & Smith, 2015. Martin et al., 2019)
- Στις ΗΠΑ: 800% αύξηση σε σχέση με το 1992 (Crosland & Dunlap, 2012)

Η αύξηση οφείλεται σε παράγοντες που σχετίζονται με:

- Τη φύση της διαταραχής:
 - Αύξηση της συχνότητας εκδήλωσης της ΔΑΦ: 1/59 (1,7% των παιδιών στις ΗΠΑ)
 - 69% έχουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο νοητικής λειτουργίας ($\Delta N > 71$)
 - 85% αναπτύσσουν προφορικό λόγο και 47% απαρτιωμένο
- Την εκπαιδευτική πολιτική (π.χ. ο θεσμός της παράλληλης στήριξης)
- Την παρεχόμενη αγωγή και εκπαίδευση:
 - 62% των παιδιών με ΔΑΦ που λαμβάνει συμπεριφορικές-αναλυτικές παρεμβάσεις εντάσσονται στο γενικό σχολείο (Makrygianni et al., 2018)

Οδηγός για την εκπαίδευση μαθητών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος

- Σκοπός του οδηγού είναι να αποτελέσει ένα πλαίσιο αναφοράς για τους εκπαιδευτικούς της γενικής και ειδικής αγωγής, με παιδαγωγικές παρεμβάσεις, διδακτικές τεχνικές και διαδικασίες που έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές, για την εκπαίδευση μαθητών/τριών με ΔΑΦ στο γενικό σχολείο, γεφυρώνοντας, ως ένα βαθμό, το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης.

1η Ενότητα: Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος

1. Τι είναι η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος;
2. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ΔΑΦ;
3. Έχουν τα παιδιά με ΔΑΦ νοητική υστέρηση;
4. Έχουν τα παιδιά με ΔΑΦ δυνατά σημεία;
5. Πόσο συχνά εκδηλώνεται η ΔΑΦ;
6. Ποια είναι τα αίτια της ΔΑΦ;
7. Πώς γίνεται η διάγνωση της ΔΑΦ;
8. Μπορεί η ΔΑΦ να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά;
9. Από ποιους παράγοντες εξαρτάται η πρόοδος των παιδιών με ΔΑΦ;
10. Ποιο είναι το καταλληλότερο σχολικό πλαίσιο για την εκπαίδευση τους;
11. Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν κατά τη σχολική τους ένταξη;

Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ΔΑΦ κατά τη σχολική τους ένταξη

- Μόλις το 20% των παιδιών με ΔΑΦ αναπτύσσει κοινωνικές και φιλικές σχέσεις
- Έχουν μικρό κοινωνικό δίκτυο, στο οποίο διαδραματίζουν, συνήθως, περιφερειακό ρόλο
- Συχνά, η παρουσία τους αγνοείται και το 13% των παιδιών με ΔΑΦ παραμένει απολύτως απομονωμένο στο σχολικό περιβάλλον
- Απασχολούνται κατά το 30%, περίπου, του ελεύθερου χρόνου τους στο διάλειμμα με μονήρεις δραστηριότητες και λαμβάνουν πολύ λιγότερες πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση σε σχέση με τους/τις συμμαθητές/τριές τους (Kasari et al., 2011. Locke et al., 2016)

- Παρακολουθούν και συμμετέχουν εποικοδομητικά στη μαθησιακή διαδικασία, κατά 50% περίπου λιγότερο, από τους/τις συμμαθητές/τριές τους τυπικής ανάπτυξης (Γενά, 2001. Koegel et al., 2001)
- Ακόμα και οι μαθητές/τριες με ΔΑΦ με φυσιολογικό δείκτη νοημοσύνης παρουσιάζουν δυσκολίες στην αναγνωστική κατανόηση (Brown et al., 2013)
- Δυσκολεύονται στη σύνταξη προτάσεων και στην παραγωγή μακροσκελών γραπτών κειμένων (Smith, 2012)
- Υπολείπονται στις δεξιότητες επίλυσης μαθηματικών προβλημάτων, σε σχέση με τους ομηλικούς τους, εξαιτίας των δυσκολιών τους στην κατανόηση του λόγου και στην αφηρημένη σκέψη (Bae et al., 2015. Jones et al., 2009)

2^η Ενότητα: Δεξιότητες που προάγουν την ένταξη μαθητών/τριών με ΔΑΦ στο γενικό σχολείο

1

Κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες

2

Δεξιότητες που σχετίζονται με την εποικοδομητική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία

3

Δεξιότητες που σχετίζονται με τους κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τη σχολική ζωή

A. Κοινωνικές δεξιότητες

1. Ανταποκρίνεται λεκτικά και/ή μη λεκτικά σε επικοινωνιακές προσπάθειες των εκπαιδευτικών και των συμμαθητών/τριών του: (α) ανταποδίδει χαιρετισμό, (β) απαντά σε ερωτήσεις, (γ) ανταποκρίνεται ευγενικά σε κομπλιμέντα, (δ) ακολουθεί οδηγίες, (ε) μεταφέρει μηνύματα, κ.ά.
2. Λαμβάνει πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση με τους/τις εκπαιδευτικούς και τους/τις συμμαθητές/τριές του: (α) διατυπώνει ερωτήσεις, (β) ζητά πληροφορίες, (γ) διατυπώνει σχόλια, (δ) διατυπώνει απαγορεύσεις-κατηγορηματικές δηλώσεις, (ε) διατυπώνει προσκλήσεις, (στ) κάνει ανακοινώσεις, (ζ) διατυπώνει κομπλιμέντα, (η) χαιρετά, όταν προσέρχεται στο σχολείο, (θ) συστήνεται, (ι) κάνει δηλώσεις αποχωρισμού, κ.ά.
3. Γνωρίζει τα ονόματα των συμμαθητών/τριών του και τους/τις καλεί με το όνομά τους, κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης.
4. Συμμετέχει και διατηρεί τη συζήτηση με συμμαθητές/τριές του και με το εκπαιδευτικό προσωπικό: (α) παραμένει στο θέμα, (β) ακολουθεί την αλλαγή θέματος, (γ) ανταλλάσσει πληροφορίες, (δ) διατυπώνει ερώτηση, σχετικά με κάποια δήλωση του/της συμμαθητή/τριας του, (ε) συζητά για ένα θέμα που άπτεται των ενδιαφερόντων του/της συμμαθητή/τριας του, (στ) περιμένει τη σειρά του και δεν διακόπτει, (ζ) τερματίζει τη συζήτηση με ευγενικό τρόπο.
5. Μετέχει στη συζήτηση ισότιμα με το/τη συνομιλητή/τρια του (αναλαμβάνει εξίσου το ρόλο του ακροατή και του ομιλητή).
6. Συζητά για ποικιλία θεμάτων.
7. Εισάγει θέματα προς συζήτηση.
8. Διατηρεί την κατάλληλη απόσταση από το/τη συνομιλητή/τρια του, χωρίς να παραβιάζει τον προσωπικό τους χώρο.

Π. Γαλάνης

Δείγμα από τον οδηγό
για την εκπαίδευση
μαθητών/-τριών με
ΔΑΦ

Β. Δεξιότητες απαραίτητες για την εποικοδομητική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία

1. Παραμένει στη θέση του, κατά τη διάρκεια του μαθήματος, διατηρώντας σωστή στάση του σώματος στο κάθισμα (χωρίς να εκδηλώνει κινητικές στερεοτυπίες).
2. Σηκώνει το χέρι του, όταν θέλει να κάνει μια ερώτηση ή να απαντήσει σε κάποια ερώτηση του/της εκπαιδευτικού, περιμένοντας να του δοθεί η άδεια.
3. Ακολουθεί τις ρουτίνες της εκπαιδευτικής διαδικασίας (π.χ. για την παράδοση των σχολικών εργασιών).
4. Περιμένει τη σειρά του, προκειμένου να μετάσχει στις μαθησιακές δραστηριότητες (π.χ. να διαβάσει).
5. Ακολουθεί τους κανόνες που διέπουν τη συνεργασία με τους/τις συμμαθητές/τριές του, στα πλαίσια των ομαδικών δραστηριοτήτων.
6. Εκτελεί εντολές και ακολουθεί οδηγίες που θέτει ο/η εκπαιδευτικός σε ατομική βάση ή σε ολόκληρη την τάξη.
7. Απαντά σε ερωτήσεις που θέτει ο/η δάσκαλος/α σε ατομική βάση ή σε ολόκληρη την τάξη.
8. Παρακολουθεί με το βλέμμα του τον/την εκπαιδευτικό, κατά τη διάρκεια της παράδοσης του μαθήματος.
9. Παρακολουθεί με το βλέμμα το εκπαιδευτικό υλικό που παρουσιάζει ο/η εκπαιδευτικός (π.χ. ένα χάρτη, την εικόνα ενός βιβλίου).
10. Βγάζει τα σωστά βιβλία και το εκπαιδευτικό υλικό από την τσάντα του.
11. Βρίσκει και μεταβαίνει στη σελίδα του βιβλίου που ζητά ο/η εκπαιδευτικός.
12. Χρησιμοποιεί κατάλληλα το εκπαιδευτικό υλικό.
13. Παραμένει συγκεντρωμένος στην εργασία του.
14. Αναμένει μεταξύ των δραστηριοτήτων χωρίς να εκδηλώνει διασπαστική ή

Γ. Δεξιότητες που σχετίζονται με τους κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν τη σχολική ζωή

1. Περιμένει στην προκαθορισμένη θέση, κατά τη διάρκεια της πρωινής συγκέντρωσης.
2. Μπαίνει στην τάξη μετά την πρωινή συγκέντρωση, κατόπιν σχετικής οδηγίας των εκπαιδευτικών, ακολουθώντας τους/τις συμμαθητές/τριές του.
3. Τακτοποιεί τα πράγματά του στα προκαθορισμένα σημεία (π.χ. το μπουφάν στην κρεμάστρα, την τσάντα δίπλα στο θρανίο).
4. Γνωρίζει ποια πράγματα είναι δικά του και τα παίρνει μαζί του, πριν φύγει από το σχολείο.
5. Ακολουθεί τις ρουτίνες που σχετίζονται με τις μεταβάσεις εντός και εκτός σχολικής τάξης (π.χ. να πετάξει κάτι στα σκουπίδια, να πάει τουαλέτα).
6. Βγαίνει για διάλειμμα, όταν δώσει τη σχετική οδηγία ο/η εκπαιδευτικός, ακολουθώντας τους/τις συμμαθητές/τριές του.
7. Κινείται αυτόνομα στους χώρους του σχολείου.
8. Μετά το διάλειμμα επιστρέφει στην τάξη αυτόνομα (χωρίς σχετική προτροπή), στο άκουσμα του κουδουνιού.
9. Μεταβαίνει σε διαφορετικούς χώρους του σχολείου, ανάλογα με το ωρολόγιο πρόγραμμα (π.χ. αίθουσα πληροφορικής, αίθουσα εκδηλώσεων).
10. Κατά τη λήξη των μαθημάτων, φεύγει από την τάξη και μεταβαίνει στην είσοδο του σχολείου, όταν δώσει τη σχετική οδηγία ο/η δάσκαλος/α.
11. Περιμένει στη σειρά του και ψωνίζει αυτόνομα στο κυλικείο.
12. Μεταβαίνει από τη μια δραστηριότητα στην άλλη ή από τον ένα χώρο του σχολείου σε άλλον με κανονικό βηματισμό και τρέχει μόνο αν δώσει σχετική οδηγία ο/η εκπαιδευτικός.
13. Συμμετέχει στις σχολικές εκδηλώσεις και εκδρομές ακολουθώντας τις

3^η Ενότητα: Αξιολόγηση δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη σχολική ένταξη

1. Αξιολόγηση των ενδιαφερόντων του παιδιού
2. Αξιολόγηση δεξιοτήτων
 - Συλλογή πληροφοριών μέσω συνεντεύξεων
 - Ελεύθερη καταγραφή
 - Λίστες ελέγχου δεξιοτήτων
 - Μέθοδοι συλλογής ποσοτικών δεδομένων (π.χ. καταγραφή της συχνότητας μιας συμπεριφοράς, αξιολόγηση μέσω διαβαθμισμένων κλιμάκων)
3. Ανάλυση των δεδομένων που προκύπτουν από την αξιολόγηση
4. Σχεδιασμός Εξατομικευμένου Εκπαιδευτικού Προγράμματος

Αξιολόγηση των ενδιαφερόντων του παιδιού

Ερωτήσεις	Σημειώσεις/απαντήσεις
Ποιο είναι το αγαπημένο του/της παιχνίδι ή δραστηριότητα (δώστε συγκεκριμένα παραδείγματα);	
Με τι του/της αρέσει να ασχολείται στον ελεύθερο χρόνο του/της στο σπίτι;	
Με τι συνήθως ασχολείται κατά τη διάρκεια του διαλείμματος στο σχολείο;	
Ποιες σχολικές δραστηριότητες /μαθήματα δείχνει να του/της αρέσουν περισσότερο;	

Π. Γαλάνης

Τι τον/την κάνει χαρούμενο/η;	
Τι του/της έλκει την προσοχή;	
Σε τι τα καταφέρνει καλά;	
Με ποιον/ποια του/της αρέσει πολύ να περνά το χρόνο του/της;	
Ποια είναι η αγαπημένη του/της ώρα μέσα στην ημέρα;	
Ποια είναι τα μέρη/τοποθεσίες που του/της αρέσει να επισκέ-	

Συλλογή πληροφοριών μέσω συνεντεύξεων

Προφορικός λόγος και επικοινωνία	Κοινωνικές δεξιότητες
1. Εκτελεί εντολές και ακολουθεί οδηγίες; τι είδους; (π.χ. μονολεκτικές, πολλαπλές, φορά, δύο και πλέον οδηγίες που παρέχονται μαζί);	1. Επιδιώκει την αλληλεπίδραση με τους ενήλικες ή/και τους ομηλικούς (π.χ. λαμβάνει επικοινωνιακές πρωτοβουλίες, επιδιώκει να μετέχει σε ομαδικές δραστηριότητες);
2. Απαντά σε ερωτήσεις; τι είδους (π.χ. ποιος, που, γιατί);	2. Έχει φίλους; Αν ναι, ποιους; (είναι παιδιά από την τάξη του; τα άλλα παιδιά δείχνουν να τον/την συμπαθούν;)
3. Χρησιμοποιεί τον προφορικό λόγο για να επικοινωνήσει; Αν όχι, πώς επικοινωνεί (π.χ. δείχνει, σύστημα επικοινωνίας με εικόνες);	3. Σε ποιες κοινωνικές συνθήκες είναι πιο πιθανό να επιδιώξει την κοινωνική αλληλεπίδραση χωρίς να χρειαστεί σχετική υπόδειξη από τον/την ενήλικα;
4. Για ποιο λόγο συνήθως επικοινωνεί (π.χ. να ζητήσει κάτι, να μοιραστεί και ενδιαφέροντα; να αναζητήσει πληροφορίες/βοήθεια, να κάνει μετέχει σε μια συζήτηση, να αποφύγει μια δραστηριότητα);	4. Πώς αντιδρά όταν βρεθεί σε νέες - μη οικείες κοινωνικές συνθήκες (π.χ. κατά τη διάρκεια μιας εκδρομής, ή μιας γιορτής στο σχολείο);
5. Ποιο είναι το επίπεδο του εκφραστικού λόγου (π.χ. χρησιμοποιεί: λέξεις, ολοκληρωμένη πρόταση, κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις παραδείγματα);	5. Εκδηλώνει ενδιαφέρον και συμμετέχει σε συζητήσεις με ενήλικες και άλλα παιδιά; Συμβάλλει στη διατήρηση της συζήτησης και τηρεί τους κανόνες της συνομιλίας; Για ποια θέματα του/της αρέσει να συζητά;

Λίστες ελέγχου δεξιοτήτων

A. Κοινωνικές δεξιότητες		B. Δεξιότητες που σχετίζονται με την εποικοδομητική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία		Γ. Δεξιότητες που σχετίζονται με τους κανόνες συμπεριφοράς	
1. Ανταποκρίνεται λεκτικά και/ή μη λεκτικά σε επικοινωνιακές προσπάθειες των εκπαιδευτικών και των συμμαθητών/τριών του.		1. Παραμένει στη θέση του, κατά τη διάρκεια του μαθήματος, διατηρώντας σωστή στάση του σώματος στο κάθισμα.		1. Περιμένει στην προκαθορισμένη θέση, κατά τη διάρκεια της πρωινής συγκέντρωσης.	0-4 ³
2. Λαμβάνει πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση με τους/τις εκπαιδευτικούς και τους/τις συμμαθητές/τριές του.		2. Σηκώνει το χέρι του, όταν θέλει να κάνει μια ερώτηση/ να απαντήσει σε ερώτηση του/της εκπαιδευτικού, περιμένοντας την άδεια.		2. Μπαίνει στην τάξη μετά την πρωινή συγκέντρωση, κατόπιν σχετικής οδηγίας των εκπαιδευτικών.	
3. Γνωρίζει τα ονόματα των συμμαθητών/τριών του και τους/τις καλεί με το όνομά τους.		3. Ακολουθεί τις ρουτίνες της εκπαιδευτικής διαδικασίας (π.χ. για την παράδοση των σχολικών εργασιών).		3. Τακτοποιεί τα πράγματά του στα προκαθορισμένα σημεία (π.χ. το μπουφάν στην κρεμάστρα, την τσάντα δίπλα στο θρανίο).	
4. Συμμετέχει και διατηρεί τη συζήτηση με συμμαθητές/τριές του και με το εκπαιδευτικό προσωπικό.		4. Περιμένει τη σειρά του, προκειμένου να μετάσχει στις μαθησιακές δραστηριότητες (π.χ. να διαβάσει).		4. Γνωρίζει ποια πράγματα είναι δικά του και τα παίρνει μαζί του, πριν φύγει από το σχολείο.	
5. Μετέχει στη συζήτηση ισότιμα με το/τη συνομιλητή/ριά του (αναλαμβάνει εξίσου το ρόλο του ακροατή και του ομιλητή).		5. Ακολουθεί τους κανόνες που διέπουν τη συνεργασία με τους/τις συμμαθητές/τριές του, στα πλαίσια των ομαδικών δραστηριοτήτων.		5. Ακολουθεί τις ρουτίνες που σχετίζονται με τις μεταβάσεις εντός και εκτός σχολικής τάξης.	
6. Συζητά για ποικιλία θεμάτων.		6. Εκτελεί εντολές και ακολουθεί οδηγίες που θέτει ο/η εκπαιδευτικός σε ατομική βάση ή σε ολόκληρη την τάξη.		6. Βγαίνει για διάλειμμα, όταν δώσει τη σχετική οδηγία ο/η εκπαιδευτικός, ακολουθώντας τους/τις συμμαθητές/τριές του.	
7. Εισάγει θέματα προς συζήτηση.		7. Απαντά σε ερωτήσεις που θέτει ο/η εκπαιδευτικός σε ατομική βάση ή σε ολόκληρη την τάξη.		7. Κινείται αυτόνομα στους χώρους του σχολείου.	
8. Διατηρεί την κατάλληλη απόσταση από το/τη συνομιλητή/ριά του, χωρίς να παραβιάζει τον προσωπικό τους χώρο.		8. Παρακολουθεί με το βλέμμα του τον/την εκπαιδευτικό, κατά τη διάρκεια της παράδοσης του μαθήματος.		8. Μετά το διάλειμμα επιστρέφει στην τάξη αυτόνομα (χωρίς σχετική προτροπή), ¹⁶ στο άκουσμα του κουδουνιού.	

Εκπαιδευτικό ημερολόγιο

Π.3 Ενδεικτικό φύλλο ελεύθερης καταγραφής

Όνομα μαθητή/τριας: _____
Ημερομ: _____ Σχολείο: _____ Τάξη: _____
Παρατηρητής: _____
Συνθήκη: _____

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	ΣΧΟΛΙΑ
Συμπεράσματα:	
Προτάσεις:	
1.	
2.	
3.	
4.	

Οδηγίες:

- Στο πεδίο «Συνθήκη» καταγράφουμε την ώρα της ημέρας που γίνεται η παρατήρηση (π.χ. 1^η διδακτική ώρα), το πλαίσιο (π.χ. σχολική τάξη) και τη δραστηριότητα (π.χ. αντιγραφή από τον πίνακα κατά τη διάρκεια του μαθήματος της Γλώσσας).
- Στο πεδίο «Συμπεριφορά» καταγράφουμε σημαντικά γεγονότα, συναισθήματα και προθέσεις, τόσο του παιδιού, του οποίου τη συμπεριφορά παρατηρούμε, όσο και των συμμαθητών/τριών του, καθώς και τις δικές μας ενέργειες.
- Στο πεδίο «Σχόλια» διατυπώνουμε υποθετικές ερμηνείες και ερωτήματα σχετικά με τη συμπεριφορά που μας απασχολεί, ενώ ταυτόχρονα αυτο-αξιολογούμε τις δικές μας ενέργειες.
- Στο πεδίο «Συμπεράσματα» συνοψίζουμε τις υποθέσεις για τα αίτια της συμπεριφοράς του παιδιού και τις διασταυρώνουμε με άλλες πληροφορίες (π.χ. πληροφορίες που συλλέξαμε το προηγούμενο διάστημα, πληροφορίες από τους γονείς). Διατυπώνουμε προτάσεις σχετικά με τον τρόπο που θα παρέμβουμε.

Μέθοδοι συλλογής ποσοτικών δεδομένων: Διαβαθμισμένες κλίμακες

Όνομα:					
	Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασκ
Συγκέντρωση προσοχής (Γλώσσα)	4	4	4	4	4
	3	3	3	3	3
	2	2	2	2	2
	1	1	1	1	1
	0	0	0	0	0
(0=καθόλου, 1=λίγο, 2=αρκετά, 3=πολύ, 4=πάρα πολύ)					

Μέθοδοι συλλογής ποσοτικών δεδομένων: Υπολογισμός της συχνότητας με την οποία εκδηλώνεται μια συμπεριφορά

Όνομα:				
	6/2	8/2	13/2	15/2
Αριθμός των φορών που σήκωσε το χέρι και απάντησε σωστά σε ερώτηση της δασκάλας	10	10	10	10
	9	9	9	9
	8	8	8	8
	7	7	7	7
	6	6	6	6
	5	5	5	5
	4	4	4	4
	3	3	3	3
	2	2	2	2
	1	1	1	1
	0	0	0	0

Ανάλυση των δεδομένων που προκύπτουν από την αξιολόγηση

Πρόβλημα	Πιθανά αίτια	Προτεινόμενες λύσεις
Απουσία προόδου (πολύ χαμηλή επίδοση)	Έχει μειωμένα μαθησιακά ή/και κοινωνικά κίνητρα	• Παροχή ενισχυτικών επακόλουθων, σε συνάφεια με την επιθυμητή συμπεριφορά, μέσω ενός συστήματος ενίσχυσης (π.χ. ανταλλάξιμων αμοιβών) • Προσαρμογή των απαιτήσεων και των δραστηριότητας στο επίπεδο επίδοσης του μαθητή
	Δεν του είναι σαφές τι πρέπει να κάνει	• Παροχή απλών οδηγιών προσαρμοσμένων στο επίπεδο λόγου του παιδιού, χορήγηση βοήθειας και παραδειγμάτων

4^η Ενότητα: Βασικές διδακτικές τεχνικές και διαδικασίες

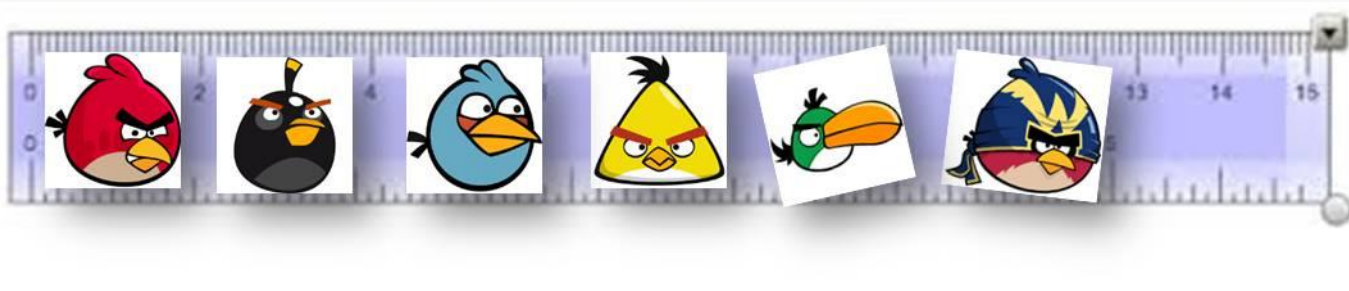
1. Προγράμματα και συστήματα ενίσχυσης:
 - Συστήματα ανταλλάξιμων αμοιβών
 - Συμβόλαια ενίσχυσης
2. Τεχνικές ανάπτυξης κινήτρων
3. Τμηματική βοήθεια:
 - Καθοδήγηση με οπτικά ερεθίσματα
 - Παρουσίαση προτύπου προς μίμηση μέσω βίντεο
 - Απόσυρση της τμηματικής βοήθειας

4. Σταδιακή διαμόρφωση της συμπεριφοράς
5. Ανάλυση έργου
6. Κατ' ευκαιρία διδασκαλία
7. Προγράμματα αυτο-απασχόλησης
8. Γραπτά σενάρια
9. Κοινωνικές Ιστορίες
10. Προγράμματα αυτοκαταγραφής
11. Συμμετοχή των συμμαθητών στο πρόγραμμα παρέμβασης
12. Προπαρασκευαστική εκπαίδευση
13. Διαφοροποιημένη διδασκαλία
14. Τροποποίηση του περιβάλλοντος και των συνθηκών διδασκαλίας

Ενισχυτικά επακόλουθα

- Παρέχονται **μόνο** σε συνάφεια με την επιθυμητή συμπεριφορά
- Αποτελούν **αναπόσπαστο μέρος** οποιουδήποτε προγράμματος παρέμβασης
- Διενεργείται **αξιολόγηση** ενισχυτών και αυξάνεται το εύρος και η ποικιλία τους
- Παρέχονται ενισχυτικά επακόλουθα με μεγάλη **συχνότητα**
- Σταδιακά **ελαττώνεται** η συχνότητα της ενίσχυσης
- Προτιμάται η **κοινωνική** ενίσχυση (π.χ. έπαινος)
- Διδάσκονται τα παιδιά να λαμβάνουν την ενίσχυση με **χρονική καθυστέρηση**

Συστήματα ανταλλάξιμων αμοιβών

									
«Γεια»	Είμαι ήσυχη	Γράφω	Σηκώνω χέρι						
									
Θα κερδίσω:				Επιτραπέζιο παιχνίδι με το φίλο μου					

Βήματα για την οργάνωση ενός συστήματος ανταλλάξιμων αμοιβών

1. Αξιολογούμε την ετοιμότητα του παιδιού να εφαρμόσει ένα σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών: Ελέγχουμε αν το παιδί έχει κατανοήσει τη σύνδεση αντίδρασης και ενίσχυσης και εντοπίζουμε ένα ρεπερτόριο ενισχυτών.
2. Επιλέγουμε τις δεξιότητες που θα ενισχυθούν: Καταγράφουμε τις δεξιότητες που θέλουμε να κατακτήσει το παιδί (π.χ. κάθεται στη θέση του, περιμένει τη σειρά του, σηκώνει χέρι, απαντά σε ερωτήσεις, κοιτά το δάσκαλο, ολοκληρώνει τις εργασίες του).
3. Επιλέγουμε τον τελικό ενισχυτή: Συλλέγουμε πληροφορίες από τους γονείς του, τους/τις εκπαιδευτικούς προηγούμενου σχολείου.
4. Επιλέγουμε τις ανταλλάξιμες-συμβολικές ενισχύσεις: Επικοινωνούμε με τον/την μαθητή/τρια| έχει ιδιαίτερα μειωμένη προσοχή, χρησιμοποιούμε εικονιστικές ενισχύσεις. Υπάρχουν, πλέον, αρκετά συστήματα ανταλλάξιμων αμοιβών.
5. Επιλέγουμε τη μορφή που θα έχει το σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών: Για

Τρόπος παρουσίασης των διδακτικών τεχνικών:

- Σύνοψη περιγραφή
- Βήματα για την εφαρμογή τους
- Παράδειγμα/ μελέτη περίπτωσης

Παράδειγμα: Ο Γιώργος φοιτά στην Α' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Παρότι μπορεί να απαντήσει σε πολλές ερωτήσεις που θέτει ο δάσκαλος, δεν το κάνει. Η εκπαιδευτικός της παράλληλης στήριξης χρησιμοποιεί ένα σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών, για να ενισχύσει τη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Κάθε φορά που ο Γιώργος σηκώνει το χέρι και απαντά σε μια ερώτηση, παίρνει ένα αστεράκι που κολλά με Velcro στο χάρακά του. Όταν συμπληρώσει 6 αστεράκια, κερδίζει ένα αυτοκόλλητο δεινόσαυρο για τη συλλογή του (Εικόνα 1α).

Συμβόλαιο ενίσχυσης με σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών

Συμβόλαιο

Όνομα μαθητή: Γιάννης

Ημερομηνία: 5/2/19

Συμφωνώ να ακολουθώ τους κανόνες:

- ☐ Κάθομαι στη θέση μου κατά τη διάρκεια του μαθήματος.
- ☐ Απαντώ στις ερωτήσεις που μου κάνει η δασκάλα.
- ☐ Ξεκινώ να δουλεύω αμέσως μόλις η δασκάλα μου το ζητήσει.
- ☐ Εργάζομαι ήσυχα χωρίς να ενοχλώ τον διπλανό μου.

Όταν νιώθω ότι δεν μπορώ να ακολουθήσω τους κανόνες:

- ☐ Ζητώ από τη δασκάλα να με βοηθήσει.
- ☐ Ζητώ να βγω έξω για 5'.
- ☐ Μετρώ από μέσα μου μέχρι το 10.

Κερδίζω αυτοκόλλητα για κάθε ώρα που ακολουθώ τους κανόνες:

Αν κερδίσω 6 αυτοκόλλητα στο μάθημα της Γλώσσας θα παίξω στο Σαββατοκύριακο με τη μητέρα μου από κάρτες

Προσέχω:

Αν σηκωθώ από τη θέση μου και πάω και πειράξω ένα συμμαθητή μου δεν θα κερδίσω κανένα αυτοκόλλητο εκείνη την ώρα.

Υπογραφή μαθητή

Υπογραφή δασκάλου

Αυτοκόλλητα που κέρδισα:

Οπτικές υπενθυμίσεις της σωστής συμπεριφοράς

Είμαι ήσυχη

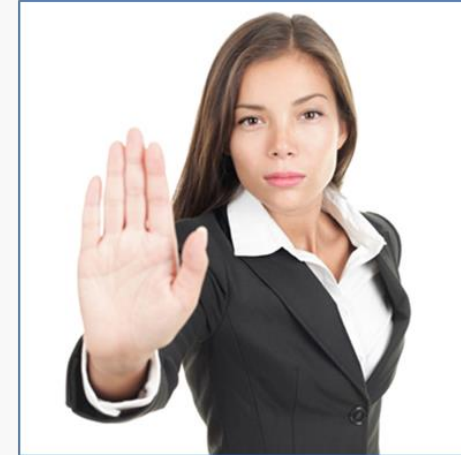
Κάνω τις εργασίες μου

Κάθομαι στη θέση μου

Σηκώνω το χέρι για να
πω μάθημα

Σταματώ και σκέφτομαι

Χαιρετώ τους φίλους μου
όταν μπαίνω στο σχολείο

Οπτικοποιημένο ωρολόγιο πρόγραμμα

Δευτέρα					
1 ^η ώρα		Γλώσσα			Διάλειμμα
2 ^η ώρα		Γλώσσα		5 ^η ώρα	 Μαθηματικά
		Διάλειμμα			Διάλειμμα
3 ^η ώρα		Μουσική		6 ^η ώρα	 Μελέτη Περιβάλλοντος
4 ^η ώρα		Γυμναστική			Αποχώρηση

Πρόγραμμα αυτο-απασχόλησης με ανάλυση έργου

Πρόγραμμα αυτο-απασχόλησης με ανάλυση έργου

	Τι κάνω για να λύσω ένα πρόβλημα	
1	Διαβάζω το πρόβλημα 2 φορές	☒
2	Λέω το πρόβλημα με δικά μου λόγια	☒
3	Βάζω σε κουτάκι την ερώτηση (αυτό που μου ζητά να βρω)	☒
4	Υπογραμμίζω τους σημαντικούς αριθμούς	☒
5	Κυκλώνω τις σημαντικές λέξεις	☐
6	Διαγράφω τις πληροφορίες που δεν μου χρειάζονται	☐
7	Σκέφτομαι με ποιο τρόπο θα το λύσω	☐
8	Κάνω την πράξη	☐
9	Απαντώ στην ερώτηση	☐
10	Σηκώνω το χέρι και ζητώ από το δάσκαλο να ελέγξει την απάντηση	☐

Κάρτες με κανόνες

Γραπτή έκφραση

Όταν γράφω ένα κείμενο θυμάμαι:

1. Διαβάζω το θέμα
2. Σκέφτομαι τι θα γράψω
3. Γράφω μικρές προτάσεις
4. Ξεκινώ την πρόταση με κεφαλαίο και στο τέλος βάζω τελεία
5. Κάνω καλά γράμματα
6. Τονίζω τις λέξεις
7. Όταν τελειώσω :
 - Διαβάζω το κείμενο που έγραψα
 - Έχω κάτι άλλο να γράψω;
 - Ελέγχω την ορθογραφία και διορθώνω τα λάθη

Όταν τα θυμάμαι αυτά γράφω **καλές εκθέσεις!!**

Θυμάμαι στην τάξη:

1. Μπαίνω στην τάξη στην ώρα μου

2. Κάθομαι ήσυχα στη θέση μου

3. Σηκώνω το χέρι όταν θέλω να πω κάτι

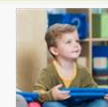
4. Περιμένω τη δασκάλα να μου πει να μιλήσω

5. Ακούω προσεκτικά όταν μιλάνε οι συμμαθητές μου

6. Προσέχω τη δασκάλα

7. Σηκώνω το χέρι και ρωτώ τη δασκάλα αν κάτι δεν κατάλαβα

8. Κάνω ότι μου ζητά η δασκάλα

9. Είμαι ήσυχος στην τάξη

10. Περιμένω τη δασκάλα να μας πει πότε θα βγούμε διάλειμμα

Όταν τα κάνω όλα αυτά η δασκάλα μου και εγώ είμαστε χαρούμενοι !!

Γραπτά σενάρια με στόχο την κοινωνική αλληλεπίδραση

Μιλάμε για τα αγαπημένα μας φαγητά

- Κυρία: Ποιο είναι ο αγαπημένο σου φαγητό;
- Εγώ: Η πίτσα. Εσάς ποιο είναι το αγαπημένο σας φαγητό;
- Κυρία: Τα μακαρόνια. Εσένα σου αρέσουν τα μακαρόνια;
- Εγώ: Ναι μου αρέσουν. Με τι σάλτα τα τρώτε;
- Κυρία: Με άσπρη. Εσύ με τι σάλτσα τα τρως;
- Εγώ: Με κόκκινη. Ποιο είναι το αγαπημένο σας γλυκό;
- Κυρία: Η σοκολάτα. Εσένα;
- Εγώ: Κι εμένα η σοκολάτα είναι.
-

Μιλάω με το φίλο μου

- ☐ Βρίσκω το Γιώργο
 - ☐ Τον πλησιάζω και τον κοιτώ
 - ☐ «Γεια σου Γιώργο»
 - ☐ «Πώς πέρασες το Σαββατοκύριακο;»
 - ☐ Περιμένω να απαντήσει
 - ☐ «Εγώ πήγα στη γιαγιά μου. Τι έχεις φέρει για φαγητό σήμερα;»
 - ☐ Περιμένω να απαντήσει
 - ☐ «Εγώ έχω φέρει τοστ και πατατάκια. Θέλεις να τα μοιραστούμε;»
 - ☐ Κάθομαι μαζί με το Γιώργο και τρώμε
-

Αυτο-αξιολόγηση με σύστημα ανταλλάξιμων αμοιβών

Παίζω με τους φίλους μου στο διάλειμμα

Έπαιξα στο διάλειμμα με τους φίλους μου;
(κερδίζω 1 πόντο κάθε φορά που παίζω με τους φίλους μου, αν στο τέλος της ημέρας έχω τουλάχιστον 2 πόντους κερδίζω μία τάπα ποδοσφαιριστή)

	Έπαιξα;	Κερδισμένοι πόντοι
1 ^ο διάλειμμα	ναι	1
2 ^ο διάλειμμα	όχι	0
3 ^ο διάλειμμα	ναι	1
Σύνολο		2

Κέρδισα; ναι

Βελτίωση των κινήτρων για συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία

- Προσαρμόζουμε τις μαθησιακές απαιτήσεις στο επίπεδο των δυνατοτήτων τους παρέχοντας ταυτόχρονα βοήθεια
- **Εναλλάσσουμε εύκολες και δύσκολες** δραστηριότητες δίνοντας περιθώρια επιλογών
- Εμπλουτίζουμε τις δραστηριότητες και το εκπαιδευτικό υλικό, αυξάνοντας το ενδιαφέρον τους
- Αξιοποιούμε τα **ενδιαφέροντά** τους, κατά τη διδασκαλία
- Παρέχουμε τακτική ενίσχυση, σε συνάρτηση, όχι μόνο με την επιθυμητή συμπεριφορά και επίδοση, αλλά και με την προσπάθεια που καταβάλλει ο μαθητής

Κατ' ευκαιρία διδασκαλία

- Η διδασκαλία **ξεκινά με πρωτοβουλία** του παιδιού την οποία στη συνέχεια αξιοποιεί ο εκπαιδευτικός προκειμένου να διδάξει νέες δεξιότητες που σχετίζονται συνήθως με την εκφορά του λόγου

Μεσολάβηση συμμαθητών

Οι συμμαθητές προτρέπονται ή/και εκπαιδεύονται να:

- Λαμβάνουν πρωτοβουλία για αλληλεπίδραση με το παιδί με ΔΑΦ
- Ανταποκρίνονται στις δικές του πρωτοβουλίες
- Διατηρούν την αλληλεπίδραση
- Οργανώνουν το παιχνίδι και να το συμπεριλαμβάνουν σε αυτό
- Παρέχουν βοήθεια στις σχολικές δεξιότητες
- Ενθαρρύνουν τη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία
- Παρέχουν ενίσχυση

Κριτήρια επιλογής συμμαθητών

- Είναι συνεργάσιμοι και πρόθυμοι να μετέχουν
- Δεν παρενοχλούν ή στοχοποιούν τους συμμαθητές τους με ΔΑΦ
- Έχουν επαρκείς κοινωνικές δεξιότητες και υψηλό κοινωνικό status
- Παραμένουν εποικοδομητικά απασχολημένοι κατά τη διάρκεια του μαθήματος

Παράδειγμα

- Οργανώνουμε ένα ομαδικό παιχνίδι
- Προσκαλούμε 2-3 δεκτικούς συμμαθητές, ή μαθητές που «μας συμπαθούν»
- Τους ζητάμε να παίξουν λίγα λεπτά και επαινούμε συχνά
- Βοηθάμε το παιδί με ΔΑΦ να μετέχει στο παιχνίδι (παρέχοντας βοήθεια και ενισχυτικά επακόλουθα)
- Σταδιακά αφήνουμε τον έλεγχο του παιχνιδιού στα παιδιά, αποσύροντας την υποστήριξη και ενδεχομένως την παρουσία μας
- Η διαδικασία πρέπει να γίνεται με διασκεδαστικό τρόπο

Διαφοροποιημένη Διδασκαλία

1. Διαφοροποίηση του περιεχομένου της διδασκαλίας
2. Διαφοροποίηση στον τρόπο αξιολόγησης του αποτελέσματος της διδασκαλίας
3. Διαφοροποίηση της διδακτικής διαδικασίας
4. Διαφοροποίηση/τροποποίηση του περιβάλλοντος και των συνθηκών διδασκαλίας

Παραδείγματα διαφοροποίησης του περιβάλλοντος και των συνθηκών μάθησης

- Έλεγχος ή και απόσυρση ερεθισμάτων που διασπούν την προσοχή του μαθητή ή τον ενοχλούν αισθητηριακά
- Προσαρμογή της θέσης του παιδιού στην τάξη
- Οργάνωση του χώρου εργασίας και του εποπτικού υλικού
- Χρήση οπτικών υπενθυμίσεων και οριοθετήσεων
- Δημιουργία και τήρηση συγκεκριμένων ρουτινών
- Προσαρμογή των λεκτικών οδηγιών στο επίπεδο λόγου του παιδιού
- Προσαρμογή του ρυθμού της διδασκαλίας
- Παροχή επιπλέον υποστήριξης από τους εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής και τους συμμαθητές

5^η Ενότητα: Διδασκαλία καίριων για την ένταξη δεξιοτήτων

1. Παιδαγωγικές παρεμβάσεις που προάγουν την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων
2. Παιδαγωγικές παρεμβάσεις που προάγουν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου και των επικοινωνιακών δεξιοτήτων
3. Παιδαγωγικές παρεμβάσεις που προάγουν την εποικοδομητική συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία
4. Διδασκαλία δεξιοτήτων που σχετίζονται με τους κανόνες συμπεριφοράς και την αντιμετώπιση των προβλημάτων συμπεριφοράς

1. Παιδαγωγικές παρεμβάσεις που προάγουν την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων

- Οργανώνουμε και εξοπλίζουμε το χώρο του διαλείμματος
- Διδάσκουμε στο παιδί να παίζει με τα ίδια παιχνίδια που παίζουν και οι συμμαθητές/τριές του στο διάλειμμα
- Ζητάμε από κάποιους/ες δεκτικούς/ές στην αλληλεπίδραση με το παιδί με ΔΑΦ συμμαθητές/τριες να το συμπεριλαμβάνουν στις παρέες τους (και τους επαινούμε)
- Οργανώνουμε ομαδικά παιχνίδια, κατά τη διάρκεια του διαλείμματος
- Καθοδηγούμε το παιδί με ΔΑΦ να αλληλεπιδρά με τους/τις συμμαθητές/τριές του (λεκτική καθοδήγηση, πρότυπα προς μίμηση και ενίσχυση)
- Παροτρύνουμε το παιδί να παρατηρεί τη συμπεριφορά και τον τρόπο παιχνιδιού και αλληλεπίδρασης των συμμαθητών/τριών του

- Παρέχουμε υπενθυμίσεις της επιθυμητής κοινωνικής συμπεριφοράς
- Χρησιμοποιούμε γραπτά σενάρια και Κοινωνικές Ιστορίες
- Προετοιμάζουμε το παιδί για την κοινωνική συμπεριφορά που πρέπει να υιοθετήσει σε μια κοινωνική συνθήκη
- Ζητάμε από το παιδί με ΔΑΦ να προεπιλέξει δύο συμμαθητές/τριές του, στους οποίους σκοπεύει να μιλήσει, κατά τη διάρκεια του διαλείμματος
- Εφαρμόζουμε ολοκληρωμένα προγράμματα για τη διδασκαλία των κοινωνικών/επικοινωνιακών δεξιοτήτων και την έκφραση/διαχείριση του συναισθήματος για ολόκληρη την τάξη

- Χρησιμοποιούμε κείμενα των σχολικών βιβλίων προκειμένου να διδαχθεί ο/η μαθητής/τρια να αναγνωρίζει τις προθέσεις, τα κίνητρα, τις σκέψεις και τα συναισθήματα των άλλων σε μια κοινωνική κατάσταση, βελτιώνοντας τις δεξιότητες που σχετίζονται με τη Θεωρία του Νου
- Αναθέτουμε σε καθημερινή βάση ομαδικές εργασίες (π.χ. οργανώνουμε δραστηριότητες που απαιτούν την εναλλαγή σειράς μεταξύ δύο παιδιών)
- Διδάσκουμε το παιδί με ΔΑΦ να παρατηρεί και να αυτοκαταγράφει τη δική του κοινωνική συμπεριφορά

2. Παιδαγωγικές παρεμβάσεις που προάγουν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου και των επικοινωνιακών δεξιοτήτων

- Παρέχουμε οδηγίες, εντολές και ερωτήσεις διατυπωμένες με σαφήνεια, απλό και άμεσο τρόπο
- Προσαρμόζουμε το ρυθμό του προφορικού μας λόγου στην ταχύτητα, με την οποία μπορεί να επεξεργαστεί λεκτικές πληροφορίες
- Παρέχουμε διευκρινίσεις και παραδείγματα κατά τη διδασκαλία
- Συνοδεύουμε τον προφορικό λόγο με σχετικές εικόνες, βίντεο
- Δίνουμε έμφαση στην ανάπτυξη του λεξιλογίου, του προφορικού περιγραφικού και αφηγηματικού λόγου, καθώς και των δεξιοτήτων συζήτησης (π.χ. κανόνες εναλλαγής της σειράς)

- Δίνουμε έμφαση στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων όλων των μαθητών/τριών της τάξης
- Εισάγουμε θέματα προς συζήτηση στην τάξη που άπτονται των ενδιαφερόντων του/της μαθητή/τριας με ΔΑΦ
- Παρέχουμε ενίσχυση
- Δημιουργούμε σχεδιαγράμματα ροής που διευκολύνουν την κατανόηση του μαθήματος και το διάλογο
- Διδάσκουμε συγκεκριμένους διαλόγους, χρησιμοποιώντας γραπτά σενάρια

3. Διδασκαλία δεξιοτήτων που προάγουν την επικοινωνιακή συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία

- Προσαρμόζουμε τις μαθησιακές απαιτήσεις στο επίπεδο των δυνατοτήτων τους και παρέχουμε τακτικά βοήθεια
- Εναλλάσσουμε εύκολες και δύσκολες δραστηριότητες δίνοντας περιθώρια επιλογών
- Παρέχουμε τακτική ενίσχυση, σε συνάρτηση με την προσπάθεια
- Αξιοποιούμε τα ενδιαφέροντά τους, κατά τη διδασκαλία
- Αποσύρουμε από το περιβάλλον της τάξης ερεθίσματα που διασπούν συστηματικά την προσοχή του/της

- Παρέχουμε ευκαιρίες για κίνηση, κατά τη διάρκεια του μαθήματος
- Υπερτονίζουμε τη διάσταση του σημαντικού ερεθίσματος που θέλουμε να προσέξει
- Παρέχουμε οπτική υπενθύμιση της επιθυμητής συμπεριφοράς
- Αναλύουμε μια σύνθετη σχολική δραστηριότητα στα επιμέρους βήματα
- Δίνουμε τις εντολές/οδηγίες και διατυπώνουμε τις ερωτήσεις μας, αφού πρώτα διασφαλίσουμε την προσοχή του/της μαθητή/τριας

- Καθιστούμε σαφές πότε αρχίζει και πότε ολοκληρώνεται μια δραστηριότητα
- Παρέχουμε με διακριτικό τρόπο υπενθυμίσεις για τη συγκέντρωση της προσοχής
- Επαινούμε τους/τις μαθητές/τριες για την προσοχή τους
- Ζητάμε στο τέλος του μαθήματος από το παιδί να αυτο-αξιολογήσει το βαθμό συγκέντρωσης της προσοχής του

4. Βήματα που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των προβλημάτων συμπεριφοράς

1. Ορισμός του προβλήματος και ιεράρχηση των στόχων της παρέμβασης
2. Αξιολόγηση της κοινωνικά μη αποδεκτής συμπεριφοράς
3. Διατύπωση μιας υπόθεσης σχετικά με τη λειτουργία που επιτελεί η συμπεριφοράς
4. Σχεδιασμός, εφαρμογή και αξιολόγηση του προγράμματος παρέμβασης

Κατηγορίες προβληματικών μορφών συμπεριφοράς

Κατηγορίες αντιδράσεων		Παραδείγματα
Μορφές συμπεριφοράς που θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το παιδί ή/και τους/τις συμμαθητές/τριές του		
1	Επιθετική συμπεριφορά	Χτυπά, γρατζουνά τους άλλους.
2	Αυτοτραυματική συμπεριφορά	Χτυπά το κεφάλι του, τσιμπά επίμονα το χέρι του.
Διαταρακτική συμπεριφορά που παρεμποδίζει τη μάθηση, τόσο του ίδιου όσο και των συμμαθητών/τριών του		
3	Εκρήξεις θυμού	Κλαίει, φωνάζει, κυλιέται στο πάτωμα.
4	Καταστροφική συμπεριφορά	Σκίζει τα βιβλία, πετά δικά του πράγματα ή συμμαθητών του έξω από το παράθυρο.
5	Παρορμητική συμπεριφορά	Σηκώνεται από τη θέση του, τρέχει μέσα στην τάξη, ανεβαίνει πάνω σε έπιπλα.
6	Κοινωνικά μη αποδεκτή συμπεριφορά	Κάνει απρεπή σχόλια, βωμολοχεί, βγάζει τα ρούχα του.
Διασπαστική συμπεριφορά που παρεμποδίζει το παιδί με ΔΑΦ να διατηρήσει την προσοχή του στη μαθησιακή διαδικασία		
7	Στερεοτυπική συμπεριφορά	Εκδηλώνει επαναλαμβανόμενες κινήσεις με κάποιο μέλος του σώματος, ηχολαλεί.
8	Τελετουργική συμπεριφορά	Χτυπά όλες τις πόρτες των τάξεων με τη σειρά κάθε φορά που βγαίνει στο διάδρομο, απαιτεί να ακούσει μια συγκεκριμένη απάντηση σε ερώτηση που θέτει, τοποθετεί τα πράγματα στην τάξη με συγκεκριμένη σειρά.
Π. Γαλάνης		

Λειτουργίες που επιτελούν οι κοινωνικά μη αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς

1. Προσέλκυση της προσοχής
2. Πρόσκτηση ή διατήρηση ενός επιθυμητού αντικειμένου ή δραστηριότητας
3. Αποφυγή ή διαφυγή από μια δυσάρεστη συνθήκη
4. Αισθητηριακή ικανοποίηση

Λειτουργία	Περιγραφή	Ένδειξη
Προσέλκυση της προσοχής των άλλων	▪ Ο έπαινος και η προσοχή του/της εκπαιδευτικού ή/και των συμμαθητών/τριών αποτελούν ιδιαίτερα ισχυρούς ενισχυτές. ▪ Για ορισμένα παιδιά η αρνητική προσοχή με τη μορφή της απόρριψης-επίπληξης είναι προτιμότερη από το να μην τα προσέχουν καθόλου. ▪ Άλλα παιδιά έχουν την ανάγκη να προσελκύουν διαρκώς την προσοχή των άλλων.	Όταν παρατηρούμε πως η προβληματική συμπεριφορά διατηρείται ανεξάρτητα από το εάν εμείς παρέχουμε θετικά ή αρνητικά επακόλουθα, ενδέχεται να αποσκοπεί στην προσέλκυση της προσοχής μας.

Αντιμετώπιση των προβλημάτων συμπεριφοράς

- Αξιολόγηση της κοινωνικά μη αποδεκτής συμπεριφοράς

Π.7 Έντυπο Λειτουργικής Αξιολόγησης της Συμπεριφοράς

Όνομα μαθητή/τριας: Γιώργος Κ.	Παρατηρητής:
--------------------------------	--------------

Ημερομ/Ώρα/Διάρκεια	Πλαίσιο & Δραστηριότητα	Προγενόμενα	Συμπεριφορά	Επακόλουθα	Αποτέλεσμα επακόλουθων	Εκτίμηση της λειτουργίας
2/4, 9:00-9:20	Τάξη, μάθημα Γλώσσας, δραστηριότητα γραπτής έκφρασης	Ο δάσκαλος ζητά από τους μαθητές να ξεκινήσουν να γράφουν την έκθεση	Ο μαθητής διαμαρτύρεται ότι είναι δύσκολη η άσκηση και μετά από λίγο σηκώνεται από τη θέση του προκειμένου να πάει να μιλήσει σε ένα συμμαθητή του	Ο δάσκαλος επιτακτικά του ζητά να καθίσει στη θέση του	Ο μαθητής επιστρέφει στη θέση του και θυμωμένα μουτζουρώνει το τετράδιό του	Διαφυγή από μια δυσάρεστη συνθήκη

Π.8 Ερωτηματολόγιο για τη διερεύνηση της λειτουργίας που επιτελούν οι προβληματικές μορφές συμπεριφοράς¹

Όνομα μαθητή/τριας: _____

Ημερομ: _____ Σχολείο: _____ Τάξη: _____

Παρατηρητής: _____

Ερωτήσεις

Σημειώσεις/απαντήσεις

1. Ποιο είναι το αγαπημένο του
παιχνίδι/ δραστηριότητα;

2. Σε τι τα καταφέρνει καλά;

3. Με ποιο τρόπο επικοινωνεί τις
επιθυμίες/ ανάγκες του; Ποιο είναι το
επίπεδο του προφορικού του λόγου;

4. -Ποιο είναι το καθημερινό του
πρόγραμμα στο σπίτι;
-Ποιες από αυτές τις δραστηριότητες
απολαμβάνει και ποιες δεν του
αρέσουν;
-Του δίνεται η δυνατότητα να κάνει
επιλογές;
-Γνωρίζει το πρόγραμμα και μπορεί
να προβλέψει τι θα ακολουθήσει;

5. Ποια είναι η συμπεριφορά που
εκδηλώνει και σας απασχολεί;

Π. Γαλάνης

Δείγμα από τον οδηγό
για την εκπαίδευση
μαθητών/-τριών με
ΔΑΦ

Παράγοντες που αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσης προβλημάτων συμπεριφοράς

- Τα ελλείμματα σε βασικές κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες
- Ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο επεξεργάζονται τα αισθητηριακά ερεθίσματα
- Οι δυσκολίες συγκέντρωσης και διατήρησης της προσοχής, καθώς και οι ενδεχόμενες αδυναμίες να ελέγξουν την παρόρμησή τους
- Η βιολογική και συναισθηματική κατάσταση των παιδιών τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή
- Ο βαθμός που η προβληματική αντίδραση έχει παγιωθεί
- Η εκδήλωση κοινωνικά μη αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς από τους/τις συμμαθητές/τριές του

Βασικές αρχές για το σχεδιασμό του προγράμματος παρέμβασης

- Η παρέμβαση σχεδιάζεται με βάση τη **λειτουργία** που επιτελεί η συμπεριφορά.
- Η παρέμβαση είναι **εξατομικευμένη**.
- Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ενός προγράμματος τροποποίησης της συμπεριφοράς πρέπει να είναι αποτέλεσμα **ομαδικής εργασίας**.
- Γίνεται **ιεράρχηση** των αντιδράσεων του παιδιού που χρήζουν αλλαγής.
- Το πρόγραμμα παρέμβασης πρέπει να χαρακτηρίζεται από **πλουραλισμό**.

- Η εφαρμογή του προγράμματος παρέμβασης χρειάζεται **επιμονή και σταθερότητα**.
- Το πρόγραμμα παρέμβασης **αφορά μόνο το πλαίσιο** στο οποίο είναι σχεδιασμένο να εφαρμοστεί
- Η υλοποίηση του προγράμματος και η πρόοδος του παιδιού **παρακολουθείται διαρκώς**
- Σκοπός των προγραμμάτων παρέμβασης, είναι η **πρόληψη** και όχι η καταστολή.

Ενδεικτικές προτάσεις για την τροποποίηση του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, ανάλογα τη λειτουργία που επιτελεί η συμπεριφορά

Προέλκυση της προσοχής

- Στρέφουμε συχνά την προσοχή μας στο παιδί, σχολιάζοντας με θετικό τρόπο τις εργασίες και την προσπάθειά του, αλλά και αλληλεπιδρώντας μαζί του σε κοινωνικό επίπεδο.
- Προσαρμόζουμε τη θέση του στην τάξη, προκειμένου να είναι ευκολότερο να αλληλεπιδράσει μαζί μας.
- Αναθέτουμε στο παιδί σημαντικούς ρόλους, όπως του βοηθού.

Πρόσκτηση ή διατήρηση ενός επιθυμητού αντικειμένου ή δραστηριότητας

- Αποσύρουμε από το οπτικό του πεδίο ερεθίσματα για τα οποία εκδηλώνει υπερβολικό ενδιαφέρον και επιδιώκει να ασχολείται διαρκώς μ' αυτά.
- Επιτρέπουμε την πρόσβαση στα συγκεκριμένα αντικείμενα/ δραστηριότητες για σύντομο χρονικό διάστημα (π.χ. 5'), ενδεχομένως κατά τη διάρκεια του διαλείμματος, στο τμήμα ένταξης ή μέσα στην τάξη στο χώρο «χαλάρωσης».
 - Χρησιμοποιούμε ένα χρονόμετρο, προκειμένου να σηματοδοτήσουμε το τέλος του χρονικού διαστήματος στο οποίο επιτρέπεται η πρόσβαση στα αντικείμενα.
 - Χρησιμοποιούμε ένα πρόγραμμα αυτο-απασχόλησης που καθιστά

Δείγμα από τον οδηγό για την εκπαίδευση μαθητών/-τριών με ΔΑΦ

Ενδεικτικά παραδείγματα εναλλακτικών μορφών συμπεριφοράς που επιτελούν την ίδια λειτουργία με τις κοινωνικά μη αποδεκτές αντιδράσεις

Προσέλκυση της προσοχής

- Διδάσκουμε δεξιότητες με τις οποίες μπορεί να προσελκύσει την προσοχή των άλλων, όπως να σηκώνει το χέρι και να ζητά βοήθεια, ή να ανακοινώνει την ολοκλήρωση της εργασίας, να λαμβάνει λεκτικές και μη λεκτικές επικοινωνιακές πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση.

Πρόσκτηση ή διατήρηση ενός επιθυμητού αντικειμένου ή δραστηριότητας

- Διδάσκουμε δεξιότητες με τις οποίες μπορεί να ζητά τα αντικείμενα ή δραστηριότητες που επιθυμεί, χρησιμοποιώντας τον προφορικό λόγο, ή εικόνες, ως μέσο επικοινωνίας.
- Εκπαιδεύουμε το παιδί να περιμένει ένα χρονικό διάστημα προτού λάβει το επιθυμητό αντικείμενο. Η εκπαίδευση γίνεται μέσω διαδικασιών σταδιακής διαμόρφωσης της συμπεριφοράς, κατά τις οποίες ενισχύονται προοδευτικά μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, κατά τα οποία το παιδί περιμένει να του δοθεί το επιθυμητό αντικείμενο, χωρίς να εκδηλώνει διαταρακτική συμπεριφορά (π.χ. «μπράβο, που περίμενες, τώρα μπορείς να πάρει το παιχνίδι») (Ενότητα 4.4). Για τον ίδιο σκοπό μπορούν να χρησιμοποιηθούν και τα συστήματα ανταλλάξιμων αμοιβών (Ενότητα 4.1.1).

Π. Γαλιάνης

Αποφυγή ή διαφυγή από μια δυσάρεστη συνθήκη

Ενδεικτικές παιδαγωγικές αρχές για την αντιμετώπιση της προβληματικής συμπεριφοράς (όταν αυτή εκδηλώνεται)

- Μαθαίνουμε να αναγνωρίζουμε τα προειδοποιητικά συμπτώματα
- Αγνοούμε τις κοινωνικά μη αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς του παιδιού που αποσκοπούν στην προσέλκυση της προσοχής μας
- Διασφαλίζουμε ότι το παιδί δεν αποκτά πρόσβαση στο επιθυμητό αντικείμενο ή δραστηριότητα μέσω της προβληματικής συμπεριφοράς
- Διακόπτουμε τις αντιδράσεις με διακριτικό και ήρεμο τρόπο, εν τη γενέσει τους, στρέφοντας, ενδεχομένως, την προσοχή του σε άλλες επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς (π.χ. να απαντήσει σε μια εύκολη ερώτηση)
- Λαμβάνουμε μέριμνα για την ασφάλεια
- ...

6^η Ενότητα: Ο ρόλος των εκπαιδευτικών και οι δυνατότητες συνεργασίας

- Αρμοδιότητες των εκπαιδευτικών της γενικής και ειδικής αγωγής
- Ανάπτυξη συνεργασιών

Ενδεικτικά παραδείγματα/ προτάσεις

Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού της γενικής τάξης

1. Διαφοροποιεί το περιεχόμενο του μαθήματος, τον τρόπο και τα κριτήρια της αξιολόγησης, καθώς και τη διδακτική διαδικασία, προσαρμόζοντάς την στις δυνατότητες και ιδιαιτερότητες του παιδιού με ΔΑΦ.
2. Εντοπίζει διδακτικούς στόχους, στους οποίους ο/η μαθητής/τρια χρειάζεται μεγαλύτερη υποστήριξη και τους συζητά με τους/τις εκπαιδευτικούς της ειδικής αγωγής.
3. Βασίζεται στην ενδοατομική αξιολόγηση, προκειμένου να εκτιμήσει τη μαθησιακή πρόοδο του παιδιού, συμβουλευόμενος/η και τον/την εκπαιδευτικό που παρέχει παράλληλη στήριξη.
4. Μετέχει στην αξιολόγηση και διδασκαλία, όχι μόνο των στόχων του ΑΠΣ, αλλά και του ΕΕΠ του παιδιού (π.χ. των κοινωνικών δεξιοτήτων).
5. Δίνει έμφαση στη δημιουργία παιδαγωγικής σχέσης με το/τη μαθητή/τρια με ΔΑΦ (μπορεί να χρειαστεί περισσότερος χρόνος από τον αναμενόμενο).
6. Οργανώνει την τάξη με σαφή δομή, κανόνες και ρουτίνες, που διευκολύνουν το/τη μαθητή/τρια με ΔΑΦ.
7. Ενθαρρύνει το παιδί να απευθύνεται κυρίως προς αυτόν/τήν, όταν χρειάζεται βοήθεια, και δευτερευόντως στον/στην εκπαιδευτικό της παράλληλης στήριξης.

...

Δείγμα από τον οδηγό για την εκπαίδευση μαθητών/-τριών με ΔΑΦ

Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού που παρέχει παράλληλη στήριξη

1. Είναι καταρτισμένος/η στην εκπαίδευση παιδιών με ΔΑΦ και συγκεκριμένα στην εφαρμογή εμπεριστατωμένων διδακτικών μεθόδων για την αντιμετώπισή της.
2. Παρέχει ενημέρωση και μοιράζεται με τους/τις εκπαιδευτικούς της γενικής αγωγής την τεχνογνωσία του/της για τη ΔΑΦ και τις εμπεριστατωμένες μεθόδους παρέμβασης.
3. Γνωρίζει το ΑΠΣ της τάξης, στην οποία φοιτά ο/η μαθητής/τρια και είναι εξοικειωμένος/η με τις παιδαγωγικές μεθόδους και διαδικασίες που εφαρμόζονται στη γενική αγωγή.
4. Συλλέγει πληροφορίες για το παιδί με ΔΑΦ από τους/τις υπόλοιπους/ες εκπαιδευτικούς του σχολείου, τους γονείς, τον ατομικό του φάκελο, αλλά και από τους ιδιώτες επαγγελματίες που του παρέχουν θεραπευτικά προγράμματα.
5. Εντοπίζει τους ενισχυτές του παιδιού (ρωτώντας τους γονείς, το ίδιο το παιδί, καταγράφοντας τα επακόλουθα που επηρεάζουν θετικά τη συμπεριφορά του) και εμπλουτίζει διαρκώς το ρεπερτόριό τους.
6. Αξιολογεί τις προσαρμοστικές δεξιότητες του παιδιού, εντοπίζοντας τις δυσκολίες εκείνες που παρακωλύουν τη σχολική του ένταξη.
7. Καταρτίζει γραπτώς ή συμπληρώνει στόχους στο ΕΕΠ, σε συνεργασία με τον/την εκπαιδευτικό της τάξης και το υπόλοιπο προσωπικό του σχολείου.

7^η Ενότητα: Ενδεικτικές μελέτες περίπτωσης

Μελέτη περίπτωσης μαθητή με ΔΑΦ που φοιτά στη Δ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου

Διδακτικοί στόχοι:

- Να παραμένει συγκεντρωμένος, κατά τη διάρκεια του μαθήματος.
- Να ολοκληρώνει τις εργασίες που του αναθέτονται.
- Να ανταποκρίνεται σε ερωτήσεις και εκτελεί εντολές που απευθύνει ο δάσκαλος σε ολόκληρη την τάξη (ομαδικές ερωτήσεις και εντολές).
- Να αλληλεπιδρά με τους/τις συμμαθητές/τριές του, κατά τη διάρκεια του διαλείμματος, και συγκεκριμένα: συμμετέχει σε ομαδικά παιχνίδια, λαμβάνει λεκτικές πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση, αποκρίνεται σε επικοινωνιακές πρωτοβουλίες των συμμαθητών του, παρέχει βοήθεια και μοιράζεται τα παιχνίδια ή το φαγητό του.
- Να επιστρέφει στην τάξη, μετά το τέλος του διαλείμματος.

Μελέτη περίπτωσης μαθήτριας με ΔΑΦ που φοιτά στη ΣΤ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου

Διδακτικοί στόχοι:

- Να χαιρετά τους/τις συμμαθητές/τριές της, όταν τους συναντά το πρωί στο σχολείο.
- Στο διάλειμμα να παραμένει σε χωρική εγγύτητα με τους/τις συμμαθητές/τριές της και μερικές φορές συμμετέχει σε διάλογο.
- Να μετέχει στο μάθημα, σηκώνοντας το χέρι, προκειμένου να απαντήσει σε ερώτηση που απευθύνει η δασκάλα σε ολόκληρη την τάξη.
- Να συνεργάζεται με τους/τις συμμαθητές/τριές της για την εκτέλεση ομαδικών εργασιών.
- Να ολοκληρώνει αυτόνομα τις σχολικές εργασίες της απογευματινής μελέτης στο σπίτι.
- Να αποκτήσει δεξιότητες αυτοδιαχείρισης, προκειμένου να μειωθεί η συχνότητα της παρεχόμενης καθοδήγησης από τον ενήλικα.

Μελέτη περίπτωσης μαθητή με ΔΑΦ που φοιτά στη Β' τάξη του Δημοτικού Σχολείου

- Τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχολούσαν τους/τις εκπαιδευτικούς του σχολείου, σχετίζονταν με τη συμπεριφορά του, η οποία παρεμπόδιζε την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων και την ομαλή σχολική ένταξη

Διδακτικοί στόχοι:

- Βελτίωση των δεξιοτήτων ομαδικού παιχνιδιού
- Βελτίωση της επικοινωνιακής συμμετοχής στη μαθησιακή διαδικασία

Μέσω της απόκτησης των συγκεκριμένων δεξιοτήτων αναμένεται να μειωθούν τα προβλήματα της συμπεριφοράς που εκδηλώνει ο μαθητής κατά τη διάρκεια του μαθήματος και του διαλείμματος

Το έργο «Καθολικός Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Προσβάσιμου Ψηφιακού Εκπαιδευτικού Υλικού» με κωδικό ΟΠΣ (MIS) 5001313 υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» (ΕΣΠΑ 2014-2020) και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους.

«Καθολικός Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Προσβάσιμου Ψηφιακού Εκπαιδευτικού Υλικού» MIS 5001313

Εκπαίδευση μαθητών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος:
Καλές πρακτικές για τη σχολική τους ένταξη

Πέτρος Γαλάνης, Ph.D.

Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής

ΕΔΙΠ Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

<http://www.prosvasimo.gr/>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη